

67-72-130/3
10.09.2021

У спеціалізовану вчену раду
Д 35.052.19
Національного університету
«Львівська політехніка»

м. Львів, вул. С. Бандери, 12

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**доктора юридичних наук, доцента Коритко Лілії Ярославівни
на дисертаційне дослідження Терлюка Івана Ярославовича
«Українська національна державність: формування державно-правової
традиції (друга половина XVI – початок XX ст.)»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень**

Ступінь актуальності обраної теми. Історико-правові дослідження залишаються актуальними для сучасної науки та для практичного застосування. Сьогодні продовжується осмисленням досвіду становлення української державності для успішного вирішення завдань сучасного державотворення. Власне в 2021 році в Україні започатковане нове щорічне свято – День Української Державності (28 липня). Адже, державність – це специфічна ознака державно-політичної організації суспільства. Та є засобом забезпечення суверенного розвитку України. Державність є своєрідним фундаментом держави.

Слід зазначити, що у правовому полі до сьогодні не було визначено відмінність понять «українська державність» і «українська національна державність».

Отже, не викликає жодних сумнівів, що дисертаційне дослідження

Терлюка Івана Ярославовича на тему «Українська національна державність: формування державно-правової традиції (друга половина XVI – початок XX ст.)» є актуальним і своєчасним.

Актуальність теми підкреслено також необхідністю аналізу історичного досвіду розвитку національної державності й державного будівництва, для прогнозування перспективи реформування державного апарату сучасної України.

Як свідчать матеріали дисертації (сторінка 25), робота виконана відповідно до теми кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ на 2016–2019 рр. «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний № 0116U004758), а також – науково-дослідної теми кафедри історії держави і права Навчально-наукового інституту права і психології Національного університету «Львівська політехніка» на 2014–2018 рр. «Історико-правові засади українського державотворення: інституційні та ідеологічні аспекти» (державний реєстраційний № 0114U005463).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження І. Я. Терлюка побудоване на національно-державницькій парадигмі, за якої держава, загалом, розглядається як один з найважливіших засобів реалізації суверенітету народу, а українська національна державність, зокрема, – в контексті формування національних традицій українського державотворення, що мають багатовікову історію.

Водночас, дисертація ґрунтується на міждисциплінарному підході, а це, з одного боку, дало змогу застосування кількох взаємодоповнюваних наукових підходів – цивілізаційного, фронтального та синергетичного, які стали важливим інструментом вивчення різних аспектів предмету дослідження, а з іншого – використати досягнення низки суміжних з теорією та історією

держави і права й політичними і правовими ученнями наук, застосувавши понятійно-категоріальний апарат філософії права, конституційного права, теоретичної соціології, психології й політології. У підсумку використання у дисертації принципу поліметодологізму дало змогу здійснити комплексний аналіз предмета дослідження.

Також дисертаційна робота виконана на загальнонаукових принципах: системності, історизму та об'єктивності, комплексності, всебічного дослідження проблеми та моделювання.

Усі названі принципи у роботі реалізовувалися через застосування в ході дослідження комплексу наукових методів – загальних, загальнонаукових або філософських та спеціально-наукових (спеціально-юридичних).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Зміст дисертації загалом характеризується достатньо високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань, що дозволило автору аргументовано визначити власну позицію щодо багатьох дискусійних проблем формування державно-правової традиції протягом другої половини XVI – початку XX ст.

Виклад матеріалу роботи послідовний. Міркування й висновки автора логічні й аргументовані. Вони базуються на позиціях гармонійного поєднання наукових досягнень минулих років та сучасних методологічних підходів до пізнання державно-правових явищ, широкій літературній та джерельній базі (розділ другий роботи).

Зазначимо, що основа джерельної бази дослідження представлена двома групами джерел: а) історіографічними та б) конкретно-історичними. Її формують опубліковані документи та матеріали.

До першої групи джерел віднесено наукові праці, які містять відомості про загальну сукупність подій і фактів, які у відповідності до мети дослідження, розкривають український націогенез у двох рівнях розуміння

проблеми: історіософському та історичному державно-правовому. Ця група охоплює монографічні й дисертаційні дослідження, матеріали наукових конференцій, наукові статті й періодику (с. 127-128).

Другу групу джерел представляють різні види конкретно-історичних свідчень: літописи, літературні твори та правові й політичні документи – пам'ятки української політико-правової думки XVI – XVIII ст., актові джерела козацької Гетьманщини, описові твори українських земель кінця XVIII – початку XIX ст., актові та діловодні документи Російської та Австрійської імперій щодо українських земель останньої чверті XVIII – початку XX ст., пам'ятки української політико-правової думки й документи політичних партій і організацій (XIX – початку XX ст.), законодавчі документи українських національних державних формацій 1917–1921 рр., а також мемуари (с. 129).

Вдалим вбачається визначення дисертантом мети дослідження, яка полягає, на думку автора роботи, у формулюванні цілісної та, передусім, прагматичної історико-правової концепції української національної державності як процесу формування національної державно-правової традиції (с. 26).

Такій меті дисертаційної роботи у повній мірі відповідають визначені здобувачем і завдання, що сформульовані у дослідженні (с. 26-28).

Поставленій меті та завданню відповідає зміст дисертації. Дисертаційна робота виконана за логічно вибудованою схемою, яка дозволяє авторові послідовно дослідити та розкрити теоретико-практичні питання за темою дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед у тому, що подана дисертація – перше у вітчизняній юридичній науці комплексне історико-правове дослідження української національної державності в контексті формування національної державно-правової традиції, що виконане на широкій часовій палітрі: від витоків у добу Раннього Нового часу і до перших спроб реалізації з початком Новітньої доби в історії (с. 29).

Наведені на сторінках 29-32 рукопису дисертації положення, які автор обґрунтовує як нові, дійсно такими і є.

На особливу увагу заслуговують такі положення, висновки та пропозиції, що викладені в дисертації, які найбільш наочно демонструють її наукову новизну, теоретичну та практичну значущість:

- запропоновано історико-правову концепцію української національної державності як процесу вироблення національної державно-правової традиції, в основі якої лежать константи спільних для усіх соціальних груп народу цінностей;

- охарактеризовано теоретико-правовий та історико-правовий зміст понять «держава» і «державність» в контексті українського (національного) державотворення;

- запропоновано власне розуміння понять «державність», «національна державність» і «державотворення»;

- доведено нерівнозначність понять «українська державність» і «українська національна державність»;

- обґрунтовано власну візію початку націогенезу - появи національної державності й визначено час - остання третина XVI – перша половина XVII ст.

- початку українського націогенезу - закладення основ української нації й національної державно-правової традиції;

- обґрунтовано тезу про особливі роль і місце козацької доби для українського націогенезу (національного державотворення) у розумінні усвідомлення потреби домогтися власної держави (державна ідея як національна);

- проаналізовано політико-правові ідеї, форми та особливості розвитку української національної державності раннього Нового часу в контексті формування української національної державно-правової традиції;

- окреслено основні конструкти українського модерного націогенезу й показано континуїтет козацької державно-правової традиції в контексті новацій

формування модерної української нації періоду перебування в складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій;

– проаналізовано українські правові та самоврядні традиції й місце етнодемографічних процесів у їх розвитку, роль факторів української мови й імперського конституціоналізму як державно-правової практики у процесах українського модерного націогенезу;

– досліджено практику вироблення конституційно-правової доктрини організації влади українських державних формацій 1917–1921 рр. як вияву національної державно-правової традиції;

– виявлено ознаки звернення до витоків національної державно-правової традиції у законодавчій діяльності українських національних державних формацій 1917–1921 рр. у сфері розбудови судової системи, правоохоронних органів, військового будівництва й, власне, становлення українського національного законодавства;

– означено впливи української національної державно-правової традиції й вплив історичного досвіду, особливо козацької державно-правової традиції та періоду національного державотворення 1917–1921 рр., на сучасне політичне життя України, її правову систему.

У дисертації сформульовано й інші положення та висновки.

Автор наголошує на тому, що ключове поняття дослідження – націогенез – розуміємо як процес формування нації, що за своїм виявом є багатоаспектним історичним процесом еволюції народу як етносу. Однак, на відміну від етногенезу, націогенез тісно пов'язаний з політичним самоусвідомленням народу як нації. Центральним елементом, основою самосвідомості нації, своєрідним суб'єктивним відчуттям єдності національної спільноти є національна ідентичність (національна само-ідентифікація). Оскільки найкраще (національні) цінності та інтереси зможе представити й захистити тільки національна держава, то на емпіричному рівні ознакою нації є або наявність держави, або масовий політичний рух за її створення (с. 385).

Українська національна державно-правова традиція розуміється дисертантом як український націогенез, узалежнений константами спільних для усіх соціальних верств природньо-правових ментальних цінностей (спільних для людства в цілому, але в їх «українській» інтерпретації). Саме вони стали неусвідомленою матрицею національного державотворення: сприяли виробленню комплексу політико-правових ідей української державності, склали підґрунтя для розуміння національної ідеї й позначили потенційний вектор розвитку державності українців (с. 388-389).

Аналізуються передумови для започаткування модерного етапу націогенезу, які виявлялися у низці факторів і конструктів. Формування модерної української нації розпочалося через створення національної традиції, побудованої на конструкті козацького «міфу».

Дослідник наголошує, що закономірною реакцією на політико-правове становище українців у складі Російської і Австрійської (Австро-Угорської) імперій став фактор пошуку «компенсаційних замінників» втраченим національним державно-правовим інституціям та задоволення потреби українців в самоорганізації національного державного життя у нових геополітичних умовах. Це виявлялося у розвитку українських правових і самоврядних традицій XIX – початку XX ст.: тяглого розвитку системи звичаєвого права й організації місцевого самоврядування. Додаткові субститути для західних українців – можливість реалізації їх політичного життя через діяльність політичних партій та культурно-освітніх товариств, а творення системи національного законодавства шляхом переосмислення чинного австрійського законодавства – уможливлювалися наслідками встановлення в імперській Австрії конституційного ладу. На збереженні українських правових і самоврядних традицій безпосередньо позначався етнодемографічний чинник, проте їх розвиток – заслуга виключно українського народу. Він у складних геополітичних умовах зумів зберегти ядро самоорганізації, ознаку європейськості й європейської державно-правової традиції (с. 397).

Цікавою видається теза автора, що фактор творення української літературної української мови чи її правового визнання як регіональної, в правових реаліях імперських, відповідно, Росії та Австрії, вважаємо не тільки запорукою збереження традиційної етнічної культури, але й ознакою збереження і посилення національної самосвідомості та засобом політичної комунікації «національно свідомих українців» з інтелігентського середовища та ін. верств (переважно селянства). І в тому сенсі українська мова стала ресурсом для «конструювання» українського модерного націогенезу, який уможлилював усвідомлення сутності українства й важливості національної держави. Державна мовна політика обох імперій засвідчила, що проблема української мови політична (с. 398).

В результаті дослідження І. Я. Терлюк приходить до висновку, що яскравим виявом української національної державно-правової традиції сучасності – перебіг подій недалекого минулого, пов'язаного з революцією Гідності, створенням добровольчих батальйонів, широким волонтерським рухом і т. ін. – вказує, що досі чи не найбільш значимою цінністю для українців залишається відчуття стану свободи й захищеності своїх прав. Тим самим – доводить тяглість демократичної традиції української державності (с. 402).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Основні положення та результати опубліковано в 2 монографіях, 37 одноосібних наукових статтях, з них 25 – у наукових фахових виданнях України; 3 – у наукових періодичних виданнях інших держав. Додатково результати дослідження відображають 9 наукових статей, а також 10 навчальних посібників та науково-популярних видань.

Апробацію матеріалів дисертації засвідчують опубліковані тези та матеріали численних конференцій за участю здобувача (автором зазначено 11 матеріалів конференцій).

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані у роботі висновки і пропозиції можуть бути використані:

- у правотворчій сфері як теоретичний матеріал для вдосконалення правових норм, спрямованих на урегулювання суспільних та національних відносин в державі, та визначення загальної спрямованості державної правової політики при підготовці й прийнятті відповідних нормативних актів;

- у правозастосуванні – для удосконалення та розширення форм і методів забезпечення демократичного розвитку державного ладу України, його гарантування, прорахуванні ризиків ігнорування особливостей українського менталітету, його «обезличування»;

- у науково-дослідницькій сфері – для подальшого науково-теоретичного опрацювання проблеми формування і розвитку ідеї українського національного державотворення, осмислення важливих історико-правових питань розвитку українського державотворчого процесу з метою створення необхідного наукового підґрунтя для інших перспективних досліджень, головними результатами яких мають стати розробки теоретико-правової моделі української національної держави й створення для цього необхідної теоретичної бази;

- у навчально-методичному процесі як теоретичний та ілюстративний матеріал для підготовки підручників, навчальних посібників, при розробці навчальних програм та методичних рекомендацій, а також при проведенні лекційних та семінарських занять з низки навчальних дисциплін: «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Історія української політико-правової думки», «Історії учень про державу і право», «Конституційне право України» тощо.

Зокрема, отримані результати дослідження використовуються у навчально-методичному процесі Львівського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 24 січня 2019 р.) та у Навчально-науковому інституті права і психології Національного університету «Львівська політехніка» читався авторський навчальний курс «Доктрина українського

конституціоналізму: формування національної державно-правової традиції», розроблений для студентів другого (магістерського) освітнього рівня.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження та зауваження до нього.

Однак, як і при дослідженні будь-якої складної, теоретичної проблеми, в зазначеному дисертаційному дослідженні міститься певна кількість спірних, недостатньо обґрунтованих та узгоджених положень, які можуть стати підґрунтям для наукової дискусії та слугувати напрямами подальшої розробки цієї проблематики. Зокрема:

1. У підрозділі 1.2, (с. 52-64) висвітлюючи основні критерії та складові націогенезу, автор наголошує на національній самосвідомості як на визначальній умові формування нації. У той же час, далі по тексту пише про національну свідомість як про стрижень будь-якої нації. Чи не вбачається у цьому певний дисонанс?

2. У підрозділі 3.2 (с. 154-173) дисертант обґрунтовано оцінює «Синопсис» як історико-ідеологічний продукт, що заклав у вітчизняну політико-правову думку ідеологічні основи обґрунтування політичного розвитку України в руслі концепції російсько-центризму. Але ж відомо, що в українській політико-правовій думці також обґрунтовувався й польський вектор розвитку Русі-України з метою винайдення для неї належного місця в соціально-політичній структурі Речі Посполитої. Створюється враження, що дисертант свідомо оминає цю проблему.

3. Характеризуючи самоврядування як субститут української державності й ознаку української національної традиції, автор дисертації зосереджується в основному на підросійській Україні, фактично нехтуючи розвитком цих процесів на західноукраїнських землях в складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії (підрозділ 4.2.). Чи слід це розцінювати так, що самоврядування на західноукраїнських землях імперського періоду не варто розглядати як субститут української державності?

4. Дисертант згадує «правотарі» як довідково-консультативні видання австрійської Галичини, «укладені формою витягів з нормативних актів, що супроводжуються коментарями та зразками правових документів» (с. 132, 241). Чому, на його думку, ці видання мають велике значення саме для процесів українського націогенезу.

5. Впадає в око той факт, що автор дисертації якимось «обійшов» питання парламентаризму як фактора розвитку модерного українського націогенезу, висвітлюючи ці питання в контексті наслідків конституціоналізму. Чи слід на основі цього розцінювати парламентаризм як незначний за своїм впливом фактор розвитку українського націогенезу імперської доби?

6. У розділі 5 (с. 275-384) дисертант намагається простежити ідею національної державності й ознаки вияву національної державно-правової традиції у практиці українських національних державних формацій (1917–1921 рр.). На нашу думку, потребує детальнішої аргументації (ілюстрації) питання щодо ознак спадковості (чи правонаступництва) між, здавалося б, полярними УНР соціалістичної Центральної Ради та несоціалістичної Української гетьманської держави. Чи їх не було у цьому випадку?

Водночас, зазначені зауваження переважно мають дискусійний характер і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Автореферат дисертації ідентичний її основним положенням і повністю відображає зміст та результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до встановлених вимог.

Слід зазначити, що результати наукових досліджень, за якими здобувач захистив кандидатську дисертацію, на захист не виносяться.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами в редакції від 23 липня 2020 року)

Викладене дозволяє зробити висновок, що дисертація «Українська

національна державність: формування державно-правової традиції (друга половина XVI – початок XX ст.)» є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують конкретну наукову проблему вироблення національної державно-правової традиції, яка має суттєве значення для теоретико- та історико-правової науки, тобто за своєю актуальністю, новизною постановки та вирішенням досліджених проблем, теоретичним рівнем і практичним значенням, достовірністю і обґрунтованістю одержаних результатів повністю відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, а її автор – Терлюк Іван Ярославович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

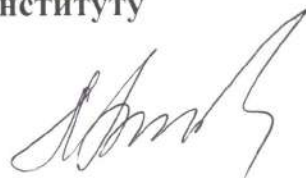
завідувач кафедри загальноправових
та гуманітарних дисциплін

Івано-Франківського юридичного інституту

Національного університету

«Одеська юридична академія»

доктор юридичних наук, доцент

Л. Я. Коритко

Підпис Коритко Л. Я. засвідчую:

директор Івано-Франківського
юридичного інституту

Національного університету

«Одеська юридична академія»

кандидат юридичних наук, доцент

Р. М. Савчук